

Békéssy Lili Veronika

„...hazánkfia, becses lapotok pártfogását kéri.” id. Ábrányi Kornél kapcsolati hálózata

Bibliográfiai adatok:

Szerző: Békéssy Lili Veronika

Cím: „...hazánkfia, becses lapotok pártfogását kéri.” id. Ábrányi Kornél kapcsolati hálózata

Kiadás adatai: Budapest: Zenetudományi Intézet, Magyar Zenetörténeti Osztály, 2022

Publikálás dátuma: 2022. december 22.

DOI-azonosító: 10.23714/mzo.021

DOI-hivatkozás: <https://doi.org/10.23714/mzo.021>

Licenc: Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Verzió: 1.0

BÉKÉSSY LILI VERONIKA

„...HAZÁNKFIA, BECSES LAPOTOK PÁRTFOGÁSÁT KÉRI.” ID. ÁBRÁNYI KORNÉL KAPCSOLATI HÁLÓZATA

A BTK Zenetudományi Intézet Magyar Zenetörténet Osztály által rendezett „Magyarország zenetörténete a 19. században” című konferencián (2022. december 19.) elhangzott előadás írásos változata.

A hivatalos levéltári iratanyagok és a korabeli sajtó tanulmányozásán túl az ego-dokumentumok, így a levelezések, memoárok külön dimenziót jelentenek a 19. századi zeneélet-történet kutatásában. E személyes írások megtöltik élettal a hivatalos dokumentumok által felrajzolt képet, és megismerhetjük belőle a zeneélet működésének személyes vonalát. Utóbbi dokumentumok továbbá új megvilágításba helyezhetik a különböző intézményeket, mozgalmakat, és személyeket. Összekötik a hivatalos, nyilvános világot a privátszférával, magyarázatot adva egy-egy jelenségre.

A források feldolgozását illetően a magyarországi zenetörténet-írást napjainkig meghatározza a *nemzeti* kulturális emlékezetről való gondolkodás, amelyet nagymértékben befolyásolt id. Ábrányi Kornél. A nyilvánosság számára publikált írásai mellett érdemes megvizsgálni levelezését is, amelyből egy sokrétű nemzetközi kapcsolati hálózat sejlik fel, egyúttal pedig árnyaltabbá válik Ábrányi a 19. századi magyar zenetörténetben betöltött szerepe is. Levelei tartalmából a zenei élet tekintetében a nemzeti és a minőségi zene ügye iránt elkötelezett személy képe bontakozik ki előttünk. Ismeretségét Ábrányi sokféle módon hasznosította: részt vett a zeneélet intézményesülési folyamataiban, jótékonsági ügyekben, vagy éppen a *nemzeti* célt szolgáló zeneélet válogatott szereplőit támogatta cikkeivel, kapcsolataival. Előadásomban a következőkben bemutatom az általam vizsgált forráscsoportot, az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzött leveleket, valamint betekintést nyújtok id. Ábrányi Kornél kapcsolati hálózatába, egyúttal zeneéletre gyakorolt hatására.

A budapesti levéltárak és könyvtárak több száz levelet őriznek, amelyeknek szerzője, vagy címzettje id. Ábrányi Kornél. Meglehetősen problematikus tehát, hogy leveleinek kritikai kiadására, összegyűjtésére eddig teljes egészében nem vállalkozhatott a hazai zenetudományi kutatás. E dokumentumok az MTA Kézirattárában a Szabolcsi-hagyatékban, a Liszt Ferenc Emlékmúzeum és Kutatóközpontban őrzött Liszt-hagyatékban, a Zenetudományi Intézet Könyvtárában, illetve az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában találhatóak, és csak töredékük jelent meg nyomtatásban. A 19. századi magyarországi zeneélet más szereplőjéhez hasonlóan Ábrányi levelei is csak elszórtan kerül-

tek publikálásra, e levelek is inkább a Liszt-kutatás vagy a Zeneakadémia intézménytörténete vonatkozásában, tehát a nemzeti kulturális emlékezet szempontjából láttak napvilágot.

Legközelebb Isoz Kálmán került a dokumentumok rendszerezéséhez és töredékes kiadásához, mikor a Nemzeti Múzeum gyűjteményébe tartozó zenei leveleket katalogizálta és adta ki azokat incipites formában.¹ Az Isoz által feldolgozott zenei levelek dokumentumcsoportjában több mint 300 Ábrányi Kornélhoz köthető levelet őriznek, ezek jelentős részét pedig az Ábrányihoz írott levelek képezik.

Az Ábrányi-levelezés feldolgozása és az interdiszciplináris megközelítés árnyaltabb nézőpontot ad a korszak zeneéletének értékeléséhez. Ugyanis az elmúlt évek 19. százados kutatásai egyre inkább rávilágítottak arra, hogy a 19. század magyarországi zeneélet-történetének megítélését alapjaiban befolyásolta Ábrányi Kornél szellemi öröksége. Amennyiben Ábrányi hatás-történetét a hálózatelmélet segítségével közelítjük meg, úgy az informális hálózatok szerepének jelentőségét kell kiemelnünk. Az informális hálózatok fontosságára a szalonkultúra kapcsán Frank Tibor is felhívta a figyelmet, aki a vizitkártyák és a táncrendek forráscsoportját vizsgálta. Buzinkay Géza sajtótörténész szintén a szalonokban és a magánszférában történő informális eszmecsereket jelentőségét emelte ki a sajtóban megjelenő eszmék kapcsán. Esettanulmányként ezúttal az OSZK Kézirattárának Fond XII-es jelzete alatt található Zenei levelek forráscsoporton végeztem kísérletet a magyarországi zeneélet kapcsolati hálózatának felderítésére.

Az ábrán (lásd a tanulmány végén)² a csomópontok (*Nodes*) az egyes személyeket, míg a kapcsolatok (*Links*) az egyes leveleket ábrázolják. Minden tételhez további adatok (pl. évszámok, helyszínek) kapcsolhatók. A Fond XII-es forráscsoport közel 2500 levele alapján látható, hogy id. Ábrányi Kornél kiterjedt kapcsolati hálózattal rendelkezett. Csak az utóbbi forráscsoport alapján legalább 207 személlyel folytatott levelezést. Ezen új lehetőségek segítségével tehát könnyen láthatóvá tehetjük azt a zenei hálózatot, amelynek Erkel Ferenc és Liszt Ferenc mellett egyik legjelentősebb középpontja a fenntartott kontaktusok számából kiindulva maga, id. Ábrányi Kornél volt. Ábrányi eszméinek terjedése, továbbá az eddig is sejtett jelentősége ezáltal vizualizálhatóvá válik.

Az OSZK-ban őrzött, Ábrányihoz írt levelek feladóinak sorában a legkülönbözőbb társadalmi osztályokat és zenei intézményeket találjuk. Ábrányi levelezett báró Augusz Antallal, Podmaniczky Frigyes báróval, Hubay Jenővel, számos magyar és külföldi zene-műkiadóval. Jelentős Liszt Ferencsel, Erkel Ferencsel folytatott levelezése, ahogyan a kor ismertebb magyar zenészeivel, így Robert Volkmannel, Reményi Edével, Plotényi Nándorral, vagy Zichy Géza gróffal váltott leveleit is őrzi a gyűjtemény. E dokumentumok tanúskodnak Ábrányi központi szerepéről, az országos zeneélet széles körben ismert és elismert összekötőjéről.

Levelei rávilágítanak tanári tevékenységére a Zeneakadémián, egyúttal Ábrányi a zenészek gondolkodására való hatására is, ahogyan arról Juhász Aladár hozzá írott levele is tanúskodik.³ Juhász Aladár, a Liszt Ferenc által is nagyra tartott és támogatott zongora-

1 Isoz Kálmán: Zenei kéziratok I. kötet: Zenei levelek (Budapest, 1924).

2 Az ábra a Gephy program segítségével készült.

3 Juhász Aladár levele Ábrányi Kornélnek: 1878. június 15. Országos Széchényi Könyvtár (a további-

művészt Ábrányi a Zeneakadémián tanította. Sorai arról tanúskodnak, hogy Ábrányi tanárként is mindig a nemzeti zene ügyét tartotta a legfontosabbnak, egyúttal ebben a szellemben oktatta tanítványait is. Ahogyan Juhász írja, azok, akik tanára óráit hallgatták, hazafiúi kötelességeiket sosem feledik. Főkövi Lajos, szintűgy Ábrányi egykori tanítványa, inkább radikálisabb nemzeti nézeteit osztotta.⁴ Főkövi zeneakadémiai éveit követően Szegedre települt, itt pedig a szegedi zenetörténet-oktatás 19. századi kulcsfigurájaként működött az ottani Zenede tanárként. Munkájára egyértelműen nagy hatással volt egykori mestere gondolkodása. Főkövi rendszeresen publikált a *Szegedi Híradó*ba zenei tárgyú írásokat Mozartól, Schubertől, Beethovenről és Wagnerről, de zenepedagógiai tanulmányai is megjelentek.

A magyar zene ügyének fontosságát illetően, és az ebben a szellemben születő új kompozíciók kapcsán Ábrányi véleményét nem csak egykori tanítványai kérték ki, de napjainkban ismeretlen zeneszerzők egész sora az egykori Magyar Királyság területéről. Székesfehérvárról Emmerth Henrik, Miskolcra Fáy Antal, Túrkevéről Hajdú László, Szentesről Joó Károly, Nákra Kaposy György, de levelezett sepsiszentgyörgyi, derecskei, budapesti, losonci zeneszerzőkkel, akik mind megbíztak Ábrányi ítéletében. Ezek a szerzők, kiknek a neve napjainkban javarészt ismeretlen, megküldték Ábrányinak kompozícióikat, és olykor több környi korrektúrát követően megkérték Ábrányit, hogy kösse őket össze egy-egy kiadóval, amennyiben azt a mester érdemesnek találja. Ábrányi véleménye tehát meghatározta a korabeli zeneszerzők nagy részének stílusát.

A zeneszerzők mellett zenészek is kérték segítségét több ízben, munkalehetőség iránt érdeklődve. Az 1870-es években Bécsben élő baritonénekes Bignio Lajos többször lépett fel a Pesti Nemzeti Színház színpadán. 1872-ben a Nemzeti Színházban vendégszerepelt, ekkor kérte fel báró Orczy Lőrinc, hogy 1873 áprilisában jöjjön ismét Pestre. Mivel ezt akkor nem tudta teljesíteni, levelében arra kérte Ábrányit, érdeklődjön a nevében a színháznál, vajon aktuális-e még a felkérés.⁵ Plotényi Nándor hegedű- és zongoraművész is Ábrányitól érdeklődött egy esetleges pesti munkalehetőségről, ugyanis családjával Franciaországból szeretett volna családjával visszaköltözni Magyarországra.⁶

Külföldi zenészek is rendre Ábrányitól tudakolták meg a magyarországi zeneélet viszonyait és kértek segítséget, vagy ajánlást tőle. Összekötő szerepére számos példát találunk levelezésében. Levelezett Jules Massenet francia, valamint Jan Levoslav Bella szlovák zeneszerzővel, aki panaszos levelében kérte Ábrányi további támogatását. Bella mellett számos külföldi zenész szeretett volna Ábrányi támogatására és kapcsolati hálózatára alapozni. Paola Rossini énekesnő 1889-ben például meghívta magához a híres kritikust a Magyar Királyi Operaházban való fellépése előtt, biztosítani akarván jó sajtóját.⁷ E. M. Bowman amerikai zongoraművész 1874-ben kereste meg Ábrányit az ügyben, hogy

akban OSZK) Kézirattár, Ep. mus. 487.

4 Főkövi Lajos levelei Ábrányi Kornélnak: Szeged, 1883. május 24., Ozor, 1898. augusztus 11. OSZK Kézirattár, Ep. mus. 317.

5 Bignio Lajos levele Ábrányi Kornélnak: Bécs, 1873. szeptember 29. és 1873. október 13. OSZK Kézirattár, Ep. mus. 118.

6 Plotényi Nándor levele Ábrányi Kornélnak: Beaumanoir, 1884. november 12. OSZK Kézirattár, Ep. mus. 876.

7 Paola Rossini levele Ábrányi Kornélnak: Budapest, 1889. október 12. OSZK Kézirattár, Ep. mus. 942.

kösse össze őt Liszt Ferencsel, hivatkozva Ábrányi és Liszt barátságára, amelyet – ezek szerint – nemzetközi szinten is tényként kezeltek. Ábrányinak köszönhetően e találkozó-ra Rómában került sor.⁸ Nem Bowman volt az egyetlen, aki Lisztről tudakolózott Ábrányinál: Ábrányi gyakorlatilag folyamatosan értesítette a sajtót és környezetét Liszt tevékenységéről. Schuberth zeneműkiadó Ábrányihoz intézett leveleiben is tőle, azaz Ábrányitól kért információt Lisztről.

Ahogy arra már rávilágítottunk, számos zenész kérte Ábrányi pártfogását, hiszen ajánlólevele számos kaput megnyithatott a Habsburg Birodalom, később Osztrák-Magyar Monarchia városainak zeneéletében. Az 1850-es években egy Heller nevű bécsi zenész kereste meg Ábrányi Kornélt ajánlásért, ismeretségük részletei egyelőre ismeretlenek. 1856. május 13-án Ábrányi Pompéri Jánosnak írt levelet, melyben beajánlja neki az ifjú művészt: Heller „hazánkfia, beces lapotok pártfogását kéri”. Pompéri ekkor a Pesti Napló szerkesztője volt, rövid ideig pedig a lap főszerkesztőjeként is működött. Ugyan a *Pesti Napló* politikai napilap volt, hasábjain megjelentek a zeneéletéről, színházi életéről, kultúráról szóló cikkek is. Ábrányi maga is része volt a *Pesti Napló* szerzői körének, hosszú élete során számos kritikát és véleménycikket is közölt ott, az 1890-es években ő vezette a *Pesti Napló* zenei hasábját, ahogyan azt a szerkesztőség hozzá írt leveléből megtudhatjuk.

Ábrányi Pompérihez írt levelének hangvételéből sejthetően a két személy baráti viszonyt ápolt egymással. A rövidke levél szövege a következő:

Soraim átadója Heller úr fiatal hegedű művész 's a' birodalmi főváros egyik legtehetségesebb zeneművésze, 's hazánkfia, beces lapotok pártfogását kéri, személyes barátságunknál fogva feljogosítva érzem magamat tégedet mint a' lap érddemes 's hatásos ujdondását felkérni, fogadd őt szívesen 's művészi érdeme szerint szólj rólla művészeti criticádban.⁹

Ki volt tehát hazánkfia, Heller? Amennyiben a *Pesti Napló* megjelent számaiból indulunk ki, május 18-i datálással megjelent egy rövid kritika Julius Hellerről, Joseph Hellmesberger, az elismert bécsi hegedűművész tanítványáról. A megjelent cikk hangvétele udvarias, és a kritikai megjegyzések ellenére kiemeli, hogy „Heller úr mindazonáltal jeles tehetség s a zenebarátok és a közönség figyelmét megérdemli.”¹⁰ Összehasonlításképpen érdemes még megnézni a Cz. monogram alatt publikáló zenekritikus, Alexander Czeke bírálatát is. Czeke a *Pestb-Ofner Lokalblatt und Landbote*-ben közölt kritikát egy nappal a Pesti Naplót megelőzően. Hangvételéből kevésbé udvarias véleménye árulkodik: Heller ígéretes, de inkább 2. vagy 3. vonalbeli teljesítményt nyújtott a Pesti Nemzeti Színházban megtartott koncertjén, melyre a korabeli gyakorlat szerinti szokásos módon, két felvonás között került sor.¹¹ Hogy Julius Heller hogyan, vagy milyen mértékben számított „hazánkfianak”, nem tudni, de vélhetően Ábrányinál mindenképpen előnyös volt ezt hangsúlyoznia.

Helleréhez hasonló példát találhatunk még az Ábrányi-levelezésben. Dunay Margit ifjú zongoraművész, Dunay Ferenc tankerületi főigazgató lánya a Vigadó kistermében

8 E. M. Bowman levelei Ábrányi Kornélnak: Berlin, 1874. április 16., 1874. május 6., Róma, 1874. június 1. OSZK Kézirattár, Ep. mus. 138.

9 Ábrányi Kornél levele Pompéri Jánosnak: Pest, 1856. május 13. OSZK Kézirattár, Levelestár.

10 *Pesti Napló* 7/1864 (1856. május 18.).

11 *Pestb-Ofner Lokalblatt und Landbote* 7/113 (1856. május 17.).

adott koncertet 1896. január 20-án, melyről a Pesti Napló hasábjain építő jellegű, pozitív kritika jelent meg.¹² Dunay 1896 januárjában küldte meg köszönő sorait Bécsből, Ábrányi támogató sorait megköszönve.¹³ Még mielőtt az Ábrányi-kritikát ismertetném, e levél nyomán elindulva érdemes feltenni azt a kérdést, hogy mennyire térhetett el egy-egy Ábrányi-bírálat a korabeli kritikusi véleményektől. Ságh József zenekritikus (Sgh) monogrammal a *Budapest* című lapban megjelent írásában „sok tehetséggel megáldott fiatal” művésznőről ír, aki azonban „nem bir az athléta hatalmas karjaival”, „műsorának egyes darabjait átható bájjal adta elő, de azokban, amelyek nagy erőt igényelnek, nem mutatkozott elég erősnek s azért ezekben gyakran hideg és száraznak tűnt fel.”¹⁴

A *Pesti Hírlap*ból kiderül, hogy igen merész műsort állított össze, amelynek csak az egyik része volt Schumann grandiózus *Carnavalja*. A hírlap kritikusa szerint Dunay „nemcsak fizikai kitartásának, hanem jó memóriájának is adta bizonyítékát — egyébként pedig csak azt igazolta, hogy mai nyilvános szereplése idő előtti volt. [...] most még csak növendék, aki a tanterembe való, de nem a hangversenyterembe.”¹⁵ És mi szerepelt Ábrányi kritikájában? Kritikái inkább tanácsok voltak. „Kiváltképpen meglátszik rajta, hogy Bécsben olyan légkörben szívta magába a művészeti elixirt, ahol a technikai bravúroskodásnak a túltengése az uralkodó planéta. [...] Én abban a véleményben vagyok, hogy a hangversenyző kisasszonynak most már még egy külön művészeti kurzust kellene végeznie, amelyben nem a technikai szentkápráztatás, hanem az átszűrődött előadás plasztikája lenne az uralkodó planéta. Egy oly disztingvált talentum, mint az övé, csak így juthatna arra a magaslatra, amely, úgy látszik, élete ambíciója. [...] Ha megváltoztatja tanulmányai atmoszféráját, biztos és szép jövő vár reá a művészet mezején.”¹⁶ Mindemellett a *Pesti Napló* hasábjából és Dunay leveléből Ábrányi újabb kritikusi álnevét is azonosíthatjuk: (i. l.) = Ábrányi Kornél.

Ábrányi bírálatai – összevetve kortársaiéval – mindenképpen építő jellegűek, s burkoltan (vagy éppen nyíltan) megmutatkozik bennük a birodalommal szembeni kritikus hozzáállás. Külön kitér egy-egy mű művészi megformálására, a műsorválasztásra tesz javaslatokat, továbbá hangsúlyozza az előadó érdemeit. Nyilvánosságnak szánt soraiból, és az OSZK Kézirattárában megőrzött leveleiből egy olyan személy képe bontakozik ki, aki a nemzeti zene ügye mellett sokoldalúan támogatta a minőségi zeneéletet, új kompozíciók létrejöttét, új tehetségek színre kerülését, a nemzetközi kapcsolatokat.

Levelezése rávilágít arra, hogy Ábrányi milyen hatással bírt külföldi és magyarországi zenei intézmények megítélésére, létrejöttére és működésére. Véleménye a magyarországi zenei közgondolkodás alapvető részét képezte és formálta, írásainak hatását és elterjedését pedig sokoldalú kapcsolati hálózata is tovább erősítette. Névtelen és neves zenészek és zeneszerzők kérték ki tanácsát és segítségét Európaszerte, vagy az óceánon túlról. Leveleinek kritikai olvasata tehát nemcsak személyes életútjába, hanem a nyilvános zeneélet

12 *Pesti Napló* 47/20 (1896. január 21).

13 Dunay Margit levele Ábrányi Kornélnak: Bécs, 1896. január 24. OSZK Kézirattár, Ep. mus. 236.

14 *Budapest* 20/20 (1896. január 21.).

15 *Pesti Hírlap* 18/20 (1896. január 21.).

16 *Pesti Napló* 47/20 (1896. január 21).

működésének részleteibe is betekintést enged. E forráscsoport feldolgozása pedig elengedhetetlen a magyarországi zeneélet mélyebb megértéséhez.

 ABSZTRAKT

BÉKÉSSY LILI VERONIKA

*„...hazánkfia, becses lapotok pártfogását kéri.”
id. Ábrányi Kornél kapcsolati hálózata*

Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára több mint 300 levelet őriz, melynek szerzője vagy címzettje id. Ábrányi Kornél. Meglehetősen problematikus azonban, hogy leveleinek kritikai kiadására egyelőre nem vállalkozhatott a hazai zenetudományi kutatás, levelei csak elszórtan kerültek publikálásra. Előadásomban id. Ábrányi Kornél sokoldalú és több helyen őrzött levelezésének egy részét mutatom be, rávilágítva arra, hogy Ábrányi milyen hatással bírt külföldi és magyarországi zenei intézmények sajtóbeli megítélésére, intézmények létrejöttére, vagy nagyszabású évfordulók és személyiségek pest-budai megemlékezésének megszervezésére. Véleménye a magyarországi zenei közgondolkodás alapvető részét képezte, írásainak hatását és elterjedését pedig minden bizonnyal sokoldalú kapcsolati hálózata is tovább erősítette. Előadásomban id. Ábrányi Kornél személyes és szakmai kapcsolati hálózatának egy részét mutatom be az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött levelei alapján.

* * *

*“...Our Compatriot, Asking for the Patronage of Your Precious News Paper”
– The Connection Network of Kornél Ábrányi Sr.*

The Manuscript Collection of the National Széchényi Library preserves more than 300 letters authored by or addressed to Kornél Ábrányi Sr. However, it is rather unsettling, that Hungarian musicological research could not undertake so far a critical edition of these letters, which – as a result – appeared only sporadically. In this paper, I present a part of Kornél Ábrányi’s extant and quite versatile correspondence, highlighting the impact he had on the foundation and press coverage of foreign and Hungarian musical institutions, on the organization in Pest-Buda of large-scale anniversary commemorations dedicated to a number of musician personalities. Ábrányi’s opinion was a fundamental and influential factor of Hungarian public thinking about music, and the spreading of his writings was certainly further strengthened by his extensive connection network. My paper also offers examples of Kornél Ábrányi’s personal and professional network, based on his letters preserved at the National Széchényi Library.